# Як побачити "місця пам'яті"

Олександра Козорог

Заняття покликане ознайомити учнів з пам’ятними місцями Бабиного Яру. В результаті роботи з фото та базою даних з виставки учні зможуть впізнавати місця на теренах Бабиного Яру, аргументувати свою думку щодо важливості збереження та способів облаштування таких місць, сформувати власне бачення того, яким чином окрема людина, громада та держава можуть впливати на формування культури суспільства щодо місць пам’яті. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями. Це заняття може бути також адаптоване і використане як практичне в 5 класі "Розповісти (усно або письмово) про відвідану пам’ятку історії або пам’ятник, установлений у рідному краї (на вибір учителя або учнів)".

**Мета:**
спонукати до роздумів про ставлення до пам’яті як такої і пам’яті про Бабин Яр зокрема.

**Очікувані результати:**
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати «пам'ятні місця» Бабиного Яру;
• оцінити важливість та необхідність збереження цих місць;
• наводити приклади збереження «місць пам'яті»;
• аргументувати, чому Бабин Яр сам по собі є цілісним «місцем пам'яті»;
• розглядати проблему збереження історичної спадщини з різних сторін;
• сформувати власне виважене та обґрунтоване бачення того, яким чином окрема людина, громада та держава можуть впливати на формування культури суспільства щодо «місць пам'яті».

**Тривалість:** 45 хвилин.

**Формат:** урок, виховна година, вправа.

**Необхідні матеріали:**
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп’ютер), доступ до інтернету, доступ до виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії», роздатковий матеріал.

## План заходу

### Крок 1. Вступна вправа "Місця пам’яті"

Поставте учням ввідне запитання, потім надайте фоторяд із зображеннями місць пам'яті на теренах Бабиного Яру (додаток 1). На цьому етапі фото мають бути без підписів. Поставте перед учнями запитання та завдання.

Після обговорення фото дайте учням ознайомитися з уривком зі спогадів Емануїла Діаманта (додаток 2). Обговоріть, що спонукало його до описаних у фрагменті дій? Яку мету він

намагався реалізувати?

**Зверніть увагу:** Перелік місць пам'яті орієнтовний і може бути змінений за бажанням вчителя або доповнений фотографіями інших місць пам'яті з інших місцевостей, де проживають/проживали учні.

**Запитання/завдання для учнів:**

- Що таке «місця пам’яті»? Для чого вони потрібні?
- Розгляньте фоторяд (додаток 1), виберіть ті фотографії, які, на вашу думку, є місцями пам’яті. Поясніть, чому ви так вважаєте.
- Зробіть припущення, про які саме події вони зберігають пам’ять.
- Знайдіть ці зображення на виставці «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії».
- Чи збіглися ваші припущення з отриманими результатами? Чому?
- Які емоції/враження виникли під час роботи?
- Що, на вашу думку, необхідно для того, аби люди розуміли, що вони перебувають на «місці пам’яті»? Хто, на вашу думку, має це робити?

## Крок 2. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію за наступними запитаннями.

**Запитання для учнів:**

- Що може зробити суспільство для збереження пам’яті?
- Що можемо зробити для цього ми?

*Додаток 1*

# ФОТОРЯД ПАМ'ЯТНИХ МІСЦЬ

Пропонуємо перелік фотографій пам’ятних місць для обговорення. Знайти ці фотографії високої якості та з докладними підписами і локалізацією можна на віртуальній виставці у Базі даних "Меморіальний простір Бабиного Яру" або за прямим посиланням: http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/.

1. Кирилівське православне кладовище.
2. Лук’янівське православне кладовище.
3. Єврейське кладовище.
4. Караїмське кладовище.
5. Мусульманське кладовище.
6. Братське кладовище.
7. Стадіон «Зеніт».
8. Шлях євреїв до Бабиного Яру 29 вересня 1941року.
9. Зона розстрілів і масових поховань у 1941–1943 роках.
10. Будівлі гаражів танкоремонтного господарства.
11. Протитанковий рів.
12. Сирецький табір.
13. Кладовище німецьких військовополонених.
14. Військове кладовище.
15. Зона намиву і прориву пульпи під час Куренівської катастрофи 1961 року.

*(Джерело: База даних "Меморіальний простір Бабиного Яру", http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/)*

*Додаток 2*

# ЗІ СПОГАДІВ ЕМАНУЇЛА ДІАМАНТА (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)

«…Одним, правда, я по сей день обязан Евтушенко и тем его киевским стихам – он разбудил во мне понимание, что ответственность за всё, что происходит со мной и вокруг меня, – с Бабьим Яром, с еврейским народом, с моим еврейством и со всем, что так или иначе связано с этими вещами, – ответственность за это теперь на мне. Не кто-то там за всё в ответе, а именно я, я – может быть последний еврей на земле, кого эти вещи ещё волнуют. (Так казалось мне, так понимал я и чувствовал это тогда.) Но что должно следовать из этого? Что можно и нужно делать дальше? – на эти вопросы у меня ответа не было. И тогда я взял фотоаппарат и отправился делать то, что в тот момент казалось мне единственно возможным и естественным, – документировать происходящее… …Что-нибудь изменить я уже не в силах и даже не собираюсь. Просто так, как Эммануэль Рингельблюм когда-то, собираю и подшиваю в архив фрагменты ускользающего, исчезающего окружающего мира. Не такой уж я наивный придурок, но, тем не менее, верю, что когда-нибудь придёт день и молочные бидоны с пожелтевшими рукописями и фотографиями, сложенными в них, кому-нибудь пригодятся».

Для довідки: Євген Євтушенко (1932–2017) – радянський і російський поет, автор поеми «Бабин Яр», написаної у 1961 р. Коли Є. Євтушенко вперше потрапив до Бабиного Яру у 1961 році разом з письменником Віктором Некрасовим, він був вражений тим, що на місці масових розстрілів людей не було жодного пам’ятника загиблим, а саме місце скидалося на смітник. Це видовище так вплинуло на поета, що він у готелі за декілька годин написав поему, а наступного дня публічно прочитав її в Києві. Поема «Бабин Яр» стала одним із важливих кроків для зняття «печатки мовчання» про трагедію єврейського народу в роки Другої світової війни.

Еммануель Рінгельблюм (1900–1944) – польський історик, педагог, громадський діяч єврейського походження. З жовтня 1939 року Е. Рінгельблюм почав збирати різні писемні джерела про становище євреїв в окупованій нацистами Польщі. Створив підпільну групу «Ойнег Шабос» / «Онег Шабат» (ід./івр. Сяйво Шаббату) і з весни 1940 року за її допомогою збирав різні документи та речі про культурне, політичне й суспільне життя у Варшавському гетто. Майже всі учасники «Ойнег Шабос» загинули під час ліквідації гетто, Рінгельблюма також розстріляли. В «Архіві Рінгельблюма» – близько 6 тисяч документів різними мовами. ЮНЕСКО внесла «Архів Рінгельблюма» до списку найважливіших писемних документів «Пам’ять миру».

*(Джерело: Эммануил (Амик) Диамант. Бабий Яр, или Память о том, как в народ превращалось строптивое племя // Интернет-газета «Мы здесь». – 2011. – № 323. – 15–21 сент.)*